

FAHREDDİN RÂZİ İLE ELMALILI TEFSİRLERİ BAĞLAMINDA NEBÎ, RESÛL VE PEYGAMBER KAVRAMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Abdurrahman AYDIN*

Özet

Günümüzde yapılan Kur'an hakkındaki araştırmalar ve Kur'an Türkçe tercümelerinin daha iyi anlaşılabilir olabilmesi için, Kur'anî kavramların yerli yerinde kullanılması büyük önem arz etmektedir. "Nebî", "Resûl" ve "Peygamber" kavramları bunların en önemlilerinden ve dikkatten en fazla kaçanlarından. Bu kavramların filolojik tahlillerinin esaslı olarak yapılması gereklidir. "*Tefsîru'l-Kebîr veya Mefâtihu'l-Ğayb*" adlı tefsirin yazarı Fahreddin Râzi (ö. 606/1209) ile "*Hak Dini Kur'an Dili*" adlı tefsirin yazarı Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) bu kavramları birbirinden ayırmış ve kullanımları hakkında hassasiyet göstermişlerdir. Bununla beraber Elmalılı'nın bazı ayetlerin tercümelerinde, "Peygamber" kelimesini şemsiye olarak kabul ederek, "resûl" ve "nebî" kavramlarının yerine kullanmasının problemli bir durum yarattığı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Elmalılı M. Hamdi Yazır, Fahreddin Râzi, Resûl, Nebî, Peygamber, Mukayese.

THE CONCEPTS OF "NEBÎ", "RESÛL" AND "PROPHET" IN COMMENTARIES OF ELMALILI AND FAHREDDIN RÂZİ

* MEB, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni abdurrahman980@hotmail.com

Abstract

It is very important to use correctly the words and the concept of Qur'an in order to be clear and more comprehensible of translations and search about Qur'an. The concepts of "Nebî", "Resûl" and "Prophet" are the most important and complicated among them, and so people have to be more careful while using and translating them. It is necessary to detailed search into these concepts. Fahreddin Râzi (ö. 606/1209) who is the writer of "Tefsîru'l-Kebîr or Mefâtihu'l-Ğayb" and Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) the writer of "Hak Dini Kur'an Dili" distinguish these words from each other and use them more carefully. Finally in our opinion, it is a mistake or problem to use the concept of "Prophet" as a general meaning instead of the concepts of "Resûl" and "Nebî" some of the translations/commentaries of Elmalılı.

Key Words: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Fahreddin Râzi, Resûl, Nebî, Prophet, comparison.

Giriş

Kur'an'ın ana konularından biri nübüvvet'tir. Nübüvvet ilahi mesajın taşınması ve iletilmesinde tarihin belirli dönemlerinde Yüce Allah tarafından kullanılmış bir yoldur. Nübüvvetin üzerinde önemle durulması gereken yönlerinden biri "Nebî", "Resûl" ve "Peygamber" kavramlarının anlam dünyalarıdır. Konu hakkında pek çok düşünür fikrini ortaya koymuştur. Biz de makalemizde Râzi'nin *et-Tefsîru'l-Kebîr*¹ ile Elmalılı'nın *Hak Dini Kur'an Dili*² tefsirlerindeki görüşlerini bu bağlamda inceleyeceğiz.

Makalemize başlamadan önce neden nübüvvetle alakalı böyle bir başlığı seçtiğimizi açıklama ihtiyacı olduğuna inanıyoruz. Öncelikle şunu ifade edelim ki, muhtelif nedenlerle gerçekleştirdiğimiz okumalar esnasında genel olarak Nebî-Nübüvvet, Resûl-Risalet ve Peygamber

¹ Râzi, Fahreddin (ö.606/1209), *Mefâtihu'l-Ğayb*, (terc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Ankara, 1988. Tefsirin karşılaştırması yapılan Arapça asıl metni için bkz. Râzi, Fahreddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr ev Mefâtihu'l-Ğayb*, (XXXIII c.), Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.

² Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö.1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yayınları, Ankara, tsz.

kavramlarının kullanımı konusunda zihin karışıklığı olduğu izlenimi edindik. Gerek Râzi ve Elmalılı ile ilgili yapılan araştırmalarda, gerekse farklı ilim dallarında yapılan araştırmalarda, bu kavramların birbirinin yerine ve çoğu zaman eş anlamlı kullanıldığı açık bir şekilde göze çarpmaktadır. Bazı çalışmalarda ise Nebî-Nübüvvet, Resûl-Risalet ve Peygamber kavramlarının farklı olduğu kabulü ile birlikte, cümle içinde kullanımı ile ilgili tutarsızlıkların varlığı tespit edilmiştir.

Kur'an'ın mûciz oluşunun bir yönü, kelime veya kavramların yerli yerince kullanımı, şeklinde tanımlanan edebi vechedir. Tercüme, meal veya bilimsel araştırmalarda Kur'an'ın bu özelliğinin göz önünde bulundurulmaması durumunda, Kur'an'da pek çok anlamın üstünün örtülmesine neden olacağı muhakkaktır. Esasında çok önemli bir konu olmasına rağmen tercüme, meal ve araştırmalarda bu ince noktanın dikkate alınmadan Kur'an'daki kelimelerin, özellikle de nebî, resûl ve peygamber kavramlarının anlam çerçevesi ve bağlamı incelenmeden kullanılmış olması kayda değer bir eksikliklerdir. Biz ilgili kavramların kelime ve ıstılah anlamları üzerinde kısa bir incelemeyi sonra Nebî-Nübüvvet, Resûl-Risalet ve Peygamber kavramları arasında bir mukayese yaparak benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaya çalışacağız. Sonra da Râzi ve Elmalılı'nın konu hakkındaki görüşlerini iki müfessirin tefsirleri kapsamında inceleyip mukayese edeceğiz.

A. KAVRAMLAR ve TANIMLAR

1. Nebî-Nübüvvet:

Nebî kelimesinin kökeni konusunda dilciler arasında görüş ayrılıkları olmakla birlikte konu hakkında iki temel görüş mevcuttur. Bu görüşlerden ilki "Nebî" kelimesinin "nebee" kökünden türemiş, hemzeli ve sıfat olması, ikincisi ise "Nebî" kelimesinin "nebeve" kökünden türemiş, vav'lı ve fail veya mef'ûl olmasıdır. "Nebî" kelimesi, "nebee" kökünden türemesi durumunda, kendisine haber verilen, Allah'ın sözleri, haberleri kendisine iletilen kimse gibi manalara gelir. "Nebî" kelimesi "nebeve" kökünden türemesiyle ise, ırak olmak, uzaklaşmak, daha önceden var

olmayan bir şeyi ortaya koyan, kendisine güç yetiremeyen, Allah'tan ilham alan şahıs anlamlarına gelmektedir. Nübüvvet, nebi kelimesinin mastarıdır.³

Terim anlamı olarak nebî, Allah tarafından melek vasıtasıyla vahiy alan yada kalbine ilham gelen yahut da sadık rüya ile uyarılan kişi demektir.⁴ Nebî, Akseki'nin ifadesine göre "ilahi vahiyle kendisine Allah tarafından bir şeriat tebliğ edildiği halde bunu halka yayması için memur kılınmayan zata denir."⁵ Nübüvvetin ıstılah manası ile ilgili yapılan bir diğer tanımlama, "akıl sahibi kulların üzerindeki dünya ve ahiret işleri hakkında Allah ile kulları arasında yapılan elçiliktir"⁶ şeklindedir.

2. Resûl-Risalet:

"Resûl" kelimesinin mastarı "irsâl"dir. Ayrıca "fe'ul" vezninde mübalağa sigasındadır. Resûl sözlükte, yüce bir görevle vazifelendirilen kişi anlamına gelmektedir.⁷ Ayrıca resûl, "elçi anlamında kullanılır ve gönderenin kendisine verdiği görevi teslim alarak yerine getirmekle görevli kişi demektir."⁸

Terim olarak resûl, "Allah'ın yarattıklarına emir ve yasaklarını iletmekle görevlendirdiği kişidir."⁹ Diğer bir tanımlamaya göre resûl, "Allah'ın kendisine vahyederek tebliğe memur ettiği, kendisine kitap ve yeni bir şeriat verdiği kimsedir. Başka bir deyişle resûl, vahiy ile tebliğe memur olmuş, yeni bir şeriat veya unutulmuş bir şeriat getiren veyahut geçmiş şeriaten insanların unuttukları kısımları ihya ederek tebliğ eden peygamberdir."¹⁰

³ el-İsfahâni, Ebu'l Kasım el-Hüseyn Muhammed er-Râğıp (ö. 430/1038), *el-Müfredat fi Elfâzil-Kur'an*, (tah. Safvan Adnan Dâvudi), Dâru's-Sâmiyye, Beyrut, 1997, s. 482.

⁴ Cürcâni, Seyyid Şerif (ö. 816/1413), *Kitabu't Tarifat*, Tahkiksiz, Beyrut, 1990, s. 239.

⁵ Akseki, Ahmet Hamdi (ö. 1951), *İslam Dini*, Ankara, 1960, s. 144.

⁶ Köksal, Mehmet Asım, *Peygamberler Tarihi*, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 2005. c. I, s. 7.

⁷ Komisyon, *el-Mu'cemü'l-Vasit*, Dâru'l-Maarif, Mısır, 1972, c. I, s. 344.

⁸ İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (ö.771/1311), *Lisânu'l-Arab*, Dâru'n-Neşr, Beyrut, Tsz., c. I, s. 163.

⁹ Cürcâni, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁰ Gölcük, Şerafettin-Toprak, Süleyman, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya, 2001, s. 308.

3. Peygamber:

Kur'an incelendiğinde, Allah'ın mesajını iletmede kullandığı yollardan birinin "Nübüvvet" diğèrinin ise "Risalet" olduğu görülecektir. Bununla beraber dilimizde bu iki kavramın yerine çok sık telaffuz edilen "Peygamber" kelimesinin Kur'an'da hiç kullanılmadığını belirtmek gerekir. Peki, peygamber kelimesinin aslı nedir ve dini literatüre nereden girmiştir.

Sözlük anlamı itibariyle "Peygamber" kelimesi Farsça bir kelimedir. "Peygam" ile "ber" kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Farsçada "Peygam" haber anlamındayken, "ber" de haber getiren ya da götüren anlamına gelmektedir. Dolayısıyla peygamber birleşik bir kelimedir. Bu kelime Fars dilinde "Peygamber" ya da "Peyember" şeklinde söylenir.¹¹ Diğèr bir sözlük anlamı; haber getiren kişi, haberci, nebi, resûl, yalvaç demektir.¹² Haberci ve haber getiren anlamının daha geniş olmasından dolayı "Peygamber" kelimesi Arapça'daki "Resûl" ve "Nebî" kelimelerini de içine alacak bir özelliğe sahip olduğundan bu ikisinden daha genel bir kavram kabul edilmektedir.¹³

Terim olarak peygamber kelimesi, "Allah'tan vahiy yoluyla aldığı bilgileri insanlara tebliğ etmesi için yine Allah tarafından seçilen zata verilen isim"¹⁴ şeklinde tanımlanmaktadır.

4. Nebî-Nübüvvet, Resûl-Risalet ve Peygamber Kavramlarının Mukayesesi:

Yapılan mukayeselerde bir kısım âlim veya araştırmacı; resûl, nebî ve peygamber kelimelerinin farklı anlamlara geldiğini, bir diğèr kısmı ise bu kavramların aynı anlamı ifade eden eşanlamlı kelimeler olduğunu iddia etmektedirler.¹⁵

¹¹ Uludağ, Süleyman, *İslam'da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler*, Mârifet Yayınları, İstanbul, 1992, s. 185-186.

¹² Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yayınları, Ankara, 1982, s. 902.

¹³ Akseki, Ahmet Hamdi, *a.g.e.*, s. 144.

¹⁴ Uludağ, Süleyman, *a.g.e.*, s. 186.

¹⁵ Resûl-nebî-peygamber kavramlarının daha geniş tahlilleri ve bu kavramların aynı veya farklı olduğunu iddia edenler hakkında ayrıntı bilgi için Bkz. Temiz, M. Ali, *Nübüvvet ve*

Öncelikle resûl ve nebî kavramlarının mukayesesini yapacak olursak “iki kelimenin ayrı anlamlarda olduğunu söyleyenler genel itibari ile her resul nebîdir, fakat her nebî resûl değildir görüşünü ile sürmektedir.”¹⁶ Bu görüşü savunanlara göre nebî, kendinden önce gelen peygamberlere indirilmiş olan kitaplarla hükmeden, kendilerine kitap verilmeyen peygamber olduğu halde resûl, kendisine özel bir kitap ve şariat vahyedilen peygamberdir.¹⁷ Bu fikri savunanları için, Hz. Salih’e ne yeni bir şariat ne de yeni bir kitap gönderilmediği halde ayette, “*Haberiniz olsun ki ben size gönderilmiş güvenilir bir resûlüm*”¹⁸ buyurulup resul olarak vasıflanmasının izahı mümkün görünmemektedir.

Diğer taraftan resûl ve nebî kelimeleri arasında fark görmeyenler ise bu görüşlerini Yüce Allah’ın Kur’an-ı Kerim’de Hz. Muhammed’e bazen resul, bazen de nebî diye hitap etmesini delil olarak gösterir. Örneğin aşağıdaki ayette Hz. Muhammed’in nebi olarak nitelendiği görülmektedir:

- *“Daha önceki milletlere nice nebîler göndermiştik”*¹⁹

Aşağıda sıraladığımız ayetlerde ise Hz. Muhammed’in resûl olarak nitelendiği görülmektedir:

- *“Yoksa resûllerini henüz tanımadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar?”*²⁰
- *“Muhammed Allah’ın resûlüdür...”*²¹

Nebî ve resûl kavramlarının aynı manaya geldiğini iddia edenlerin bir diğer delili Hz. Muhammed’in nebîlerin sonuncusu olmasının yanında resûllerin de sonuncusu olduğu düşüncesidir. Bu iddia sahipleri Kur’an’dan aşağıda sıraladığımız bazı ayetleri de görüşlerine delil olarak getirmektedirler:

Risalet Kavramlarının Teolojik Açıdan Anlamsal Çerçevesi, Basılmamış Y.L. Tezi, C.Ü.S.B. Enstitüsü, Sivas, 2007.

¹⁶ Gölcük, Şerafettin-Toprak, Süleyman, *a.g.e.*, s. 308.

¹⁷ Yavuz, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan Yayınları, İstanbul, Tsz, s. 18.

¹⁸ 26/Şuara, 143.

¹⁹ 43/Zuhruf, 6.

²⁰ 23/Mü’minun, 69.

²¹ 48/Fetih, 29.

- “(Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, o, bir temennide bulunduğunda, şeytan onun dileğine ille de (beşerî arzular) katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder. Sonra Allah, kendi âyetlerini (lafız ve mana bakımından) sağlam olarak yerleştirir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir”²²

- “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir”²³

Bu iki görüşün dışında üçüncü bir görüş de vardır ki bu görüşü savunanlara göre risalet ve nübüvvet peygamberliğin iki farklı yönüne işaret etmektedir. Özet olarak ifade edecek olursak bu düşüncenin temsilcileri peygamberlik müessesesinin Allah ile olan ilişki boyutuna “nübüvvet”, insanlarla olan ilişki boyutuna da “risalet” demektedirler.²⁴

Makalemizin fazla uzamaması adına tanımlamalar ve mukayeseleri ile ilgili bu kadarla iktifa ediyoruz. Biz yapılan en son değerlendirmeye katılıyor, resûl-risalet ve nebî-nübüvvet kelimelerinin farklı anlam dünyalarına sahip kavramlar olmakla birlikte peygamberliğin iki farklı boyutunu ifade ettiğini düşünüyoruz. Bu tanımlamalar ve karşılaştırmadan sonra peygamber kavramının irdelenmesinin ayrıca lüzumlu olduğu kanaatindeyiz. Kur’an’da bir kelime veya kavram kullanıldığında, Kur’an’ın muciz oluşu nedeniyle, bu kullanımın en uygun ve en güzel olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Herhangi bir ayette geçen kelime dışında, eş anlamlı bile olsa başka bir kelimenin kullanımı İslam âlimlerince uygun görülmemiş ve bu durum tahrif olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Kur’an’da kullanılan resûl ve nebî kelimelerinin farklı anlam dünyalarının olduğu bir gerçektir. Ayrıca aynı kelimenin farklı yerlerde farklı anlamlarda kullanılmış olma ihtimali de çok yüksektir. Risalet görevi ile nübüvvet görevleri farklılık arzetmesine rağmen resûl ve nebî kavramlarını birbirinin yerine kullanmanın veya her iki kavramın aynı manaya geldiğini kabul edip peygamber kelimesi ile tercüme etmenin, Kur’an’ın anlaşılması

²² 22/Hac, 52.

²³ 33/Ahzâb, 40.

²⁴ Butî, Sait Ramazan (ö. 2013), *Kübra'l-Yakiniyyati'l-Kevniyye*, Dâru'l-Fikr, Suriye, 1997, s. 173; Temiz, M. Ali, *a.g.e.*, s. 86.

için girişilen faaliyetin, sonunda Kur'an'ı anlaşılması güç bir metin haline getireceği muhakkaktır. Buna göre resûl ve nebî kelimelerinin Kur'an meallerinde peygamber olarak tercüme edilmesi, büyük anlam kaybına yol açacağından en yumuşak ifade ile yanlış tercümedir. Şimdi de iki müfessirimizin konu hakkındaki düşüncelerine ve mukayeselerine geçebiliriz.

B. RÂZİ'YE GÖRE

Râzi, resûl ve nebî ayırımı hakkında Hac suresi 52. ayetinin²⁵ tefsirinde ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Râzi, bazı kimselerin, "Resûl, kendisine vahiy yoluyla fısıldanan ve kitab verilen; nebi ise, ilhama mazhar olan ya da rüyasında gerçeği (rüyay-ı salih) görendir" dediğini belirttikten sonra, konu ile ilgili Kelbî ve Ferrâ'nın "Her resûl nebîdir, fakat her nebî resûl değildir" dediklerini kaydeder. Buna karşılık Mutezile'nin de "Her resûl nebî, her nebî de resûldür. Aralarında bir fark yoktur" dediğini belirtmiştir.²⁶ Bu ifadeleri aktaran Râzi, hemen sonra resûl ile nebînin aynı olduğunu söyleyenlerin iddialarını şöyle sıralamaktadır:

"a. Bu ayet²⁷ nebî'nin, bazan 'mûrsel' (resul olarak gönderilmiş) olacağına delâlet etmektedir. Cenâb-ı Hakk'ın 'Biz hangi memlekete bir peygamber (Nebî) gönderdi isek (erselna)²⁸ ayeti de böyledir.

b. Allah Teâlâ, Hz. Muhammed (s.a.s)'e, bazan nebî, bazan de Resûl diye hitab etmektedir. Binâenaleyh işte bu durum, bu iki şey arasında bir aykırılığın bulunmadığına dikkat çekmektedir. Birinci görüşe göre yani (her resûl nebîdir, ama her nebî resûl değildir, diyenlere göre) bu iki ifade arasında bir aykırılık bulunmaktadır.

²⁵ "Biz senden evvel hiçbir resul, hiçbir nebî göndermedik ki o, arzu ettiği zaman şeytan, onun dileği hakkında bir fitne atmış olmasın. Nihayet Allah, şeytanın ilk edeceği (o fitneyi) giderir, iptal eder. Yine Allah ayetlerini sabit kılar. Allah, hakkıyla bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir."

²⁶ Râzi, a.g.e., c. XVI, s. 336.

²⁷ 22/Hac, 52.

²⁸ 7/Â'raf, 94.

c. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.s)'in 'nebîlerin sonuncusu olduğunu' açıkça belirtmiş, 'Nebî' lafzı, ya haber manasına gelen 'nebe' kelimesinden türemiştir, yahut da Arapların 'yükseldi' manasına gelen 'nebâ' kelimesindedir. Hâlbuki bu iki mana, ancak 'risâlet' görevinin üstlenilmesiyle meydana gelir"²⁹

Râzi bunun tersi olarak, resûl ve nebî kavramlarının farklı olduğunu söyleyenlerin görüşlerini de şöyle ortaya koyar:

"a. Nebilerden resûl olanlar hem mucizesi, hem de kendisine indirilmiş olan bir kitabı olandır. Resul olmayan nebî ise, kendisine indirilmiş olan bir kitabı olmayıp, kendisinden önce indirilmiş olan bir kitaba (iman etmeye) davet etmekle emrolunan kimsedir.

b. Mucizesi, kitabı bulunan ve kendisinden önceki şeriatı nesheden kimse resûl, bu özellikleri bulunmayan ise, resul olmayan nebîdir. Bu görüşte olanların, nesheden kitab getirmediği için, Hz. İshak, Yakûb'u, Eyyûb'u, Yunusu, Harun'u, Davud'u ve Süleyman (a.s)'ı resûl olarak kabul etmemeleri gerekir.

c. Kendisini açıkça meleğin geldiği ve ona, insanları dine davet etmeyi emrettiği resûl, böyle olmayıp da, tam aksine kendisinin peygamber olduğunu rüyasında gören yahutta resûllerden birisinin kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu haber verdiği resûl olmayan nebîdir. İşte bu görüşlerden evlâsı budur."³⁰

Açıklamalardan çıkarılabileceği gibi Râzi, resûl ve nebî ayırımını net bir biçimde kabul etmektedir. Özellikle son maddede görülen "resûl, nebiden farklı olarak kitap ve mucize sahibi olandır" şeklindeki beyanından hareketle Râzi'nin nebîyi, kendisine hiçbir kitap indirilmeyen, önceki kitaba uymakla emrolunan ve mucize sahibi olmayan kişi şeklinde tanımladığı ortaya çıkmaktadır. Hac suresinin 52. ayetinde, nebî lafzının resûl lafzına atfedildiğini bu nedenle iki kelime arasında bir ayrılık ve başkalığın bulunması gerektirdiğini belirten Râzi burada anlatmak istediğini diğer bir ifade ile genel olan kelimenin, özel olan bir kelimeye atfı

²⁹ Râzi, a.g.e., c. XVI, s. 336.

³⁰ Râzi, a.g.e., c. XVI, s. 337.

şeklinde tanımlamaktadır.³¹ Râzi'nin, savunduğu bu görüşüne delil olarak getirdiği diğer bir ayet Zuhruf suresinin 6. ayetidir.³² Bu ayette, Hz. Muhammed'e hitaben onun nebî olduğu vurgulanırken, müteakiben Allah'ın onu resûl kıldığına işaret edilmektedir. Bu, Râzi'nin resûl ve nebî kavramlarının farklı olduğunu söyleyenlerin görüşlerini desteklediğini, iki kavramın aynı olduğunu kabul edenlerin düşüncesini ise reddettiğini göstermektedir.

Râzi, tefsirinin başka bir yerinde kendisine sorulan soruya cevap verirken, resûl ile nebî kavramlarının tanımı ve bu iki kavram arasındaki farkla ilgili şu açıklamalarda bulunmaktadır:

*Bir önceki peygamberin şeriatını tatbik eden peygambere "resûl" dendiğini kabul etmiyoruz, aksine bu, bir "resûl"ün dini üzere gönderilmiş bir "nebî"dir. Binâenaleyh resulünü yalanlayan ister istemez nebîyi de yalanlamış olur.*³³

Bu ifadeler üzerinden tekrardan bir tanımlama yapacak olursak Râzi'ye göre, kendisine kitap ve yeni şeriat gönderilen peygamber resûl, buna karşın kendisine yeni kitap ve yeni şeriat gönderilmeyip kendisinden önceki şeriata tabi olan peygamber ise nebîdir, sonucuna varabilmekteyiz.

Râzi'nin Hz. İsa (a.s) üzerinden de konuyu değerlendirmeye tabi tuttuğunu ama bu defa farklı değerlendirmelerde bulunduğunu görebilmekteyiz. Hz. İsa'nın, kendisinin nebî olduğunu, fakat resûl olmadığını haber verdiğini belirten Râzi, bunun sebebinin ise o vakitte Hz. İsa'nın şeriatının henüz getirilmemiş olmasına bağlayanlara katılmaz. Hz. İsa'nın nebî olmasının kadrini ve derecesini yüksek olmasını gerektirdiğini vurgulayan Râzi, sebep olarak ise "şeriat örfünde nebînin, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine nübüvvet ve risaletini tahsis ettiği kimse"³⁴ olmasını göstermektedir. Râzi'nin bu ifadelerinden yukarıdaki düşüncelerinin aksine olarak, nebî olanın hem nebî hem de resûl olduğu sonucuna ulaştığı

³¹ Râzi, *a.g.e.*, c. XVI, s. 336.

³² "Hâlbuki biz evvelki ümmetler içinde de nice peygamberler (Nebîler) gönderdik."

³³ Râzi, *a.g.e.*, c. XX, s. 391.

³⁴ Râzi, *a.g.e.*, c. XV, s. 338.

anlaşılmaktadır. Bu durum, Râzi'nin önceki görüşü ile çeliştiğinin bâriz göstergesidir.

Râzi, risalet meselesinin, ancak bir "mürsîi" yani resul gönderen, ki bu da Allah Teâlâ'dır, bir "mürsel" yani gönderilen, ki bu da peygamberdir ve bir "mürselun ileyh" yani kendisine peygamber gönderilenin olmasıyla tamam olabileceğini kaydetmektedir.³⁵ Tanımlamalarla ilişkili olarak Râzi'nin, bir peygamberin Allah'a yönelik işlevine nebi, insanlara yönelik işlevine ise resûl denir, şeklindeki görüşün benzerini savunduğunu ayrıca görmekteyiz. Şöyle ki Râzi, Kur'an-ı Kerim'de Â'raf suresi 157. ayette Yüce Allah'ın "*Onlar, yânlarındaki Tevrat ve İncil'de, (ismini ve sıfatlarını) yazılı bulacakları ümmî nebî olan, o resûle tâbi olanlardır. O, kendilerine iyiliği emrediyor, onları kötülükten nehyediyor, onlara (kendilerine haram kılmış oldukları) temiz şeyleri helâl, (helâl saydıkları) murdar, pis şeyleri de üzerlerine haram kılıyor. O, onların ağır yüklerini ve sırtlarındaki zincirleri indiriyor. İşte O'na iman edenler, O'na ta'zîm edenler, O'na yardım edenler ve onunla birlikte indirilen nura tabi olanlar yok mu! işte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir*" buyurduğunu ifade ettikten sonra peygamberlere ait dokuz sıfatla ilgili konuda şunları anlatmaktadır:

*Allah Teâlâ, bu ayette, Hz. Muhammed (s.a.s)'i tam dokuz sıfatla tavsif etmiştir: Birinci sıfat, O'nun bir "resûl" olması... Örf'e göre, bu kelime bilhassa, Allah Teâlâ'nın insanlara buyruklarını tebliğ etmesi için gönderdiği (görevlendirdiği) kimse hakkında kullanılır. İkinci sıfat, O'nun bir "nebî" olması... Bu da, O'nun, Allah Teâlâ katında mertebesinin yüce olduğuna delâlet eder.*³⁶

Buradaki ifadelere bakıldığında Râzi'nin resûl ve risalet kavramlarını/görevini Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ edilmesi ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Nebî ve nübüvvet kavramlarını/görevini ise Allah katındaki mertebesinin yüksek olmasıyla ilişkilendirdiği müşahede edilmektedir. Râzi bu görüşü ile bizim de kabul ettiğimiz bir görüşü tasdik etmiş bulunmaktadır. Gerçekte ise nebî ve resûl

³⁵ Râzi, a.g.e., c. X, s. 278.

³⁶ Râzi, a.g.e., c. XI, s. 97.

tanımı/ayırımı hakkında yapılan tüm açıklamaların Kur'an'dan ayetlerde aksi kullanımları bulunabilmekle birlikte, en son yapılan taksimin ve bu şekildeki bir tanımlamanın en doğru taksim ve tanımlama olacağı kanaatini taşımaktayız.

Râzi "Melek" kelimesini "resul" kavramı ile de ilişkilendirmektedir. Ona göre melek kelimesinin aslı, risalet yani elçilik manasındadır.³⁷

C. ELMALILI'YA GÖRE

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* tefsiri incelendiğinde resûl ve nebî kavramlarının tanımı ile iki kavramın mukayasesinde Fahreddin Râzi'nin *Tefsîr-i Kebîr*'ine göre daha net ifadeler kullandığı rahatlıkla görülebilmektedir.

Elmalılı Resûl'ü elçi, mürsel, risalet âmili, ilâhî vasıtalar, şeklinde tanımlamaktadır.³⁸ Nebîyi tanımlarken ise "nebe" den türeyen bu kelimenin aslının "nebî" olduğunu kaydeder. Ayrıca nebî'yi, Allah Teâlâ'dan vahiy ile haber getiren kişi şeklinde tanımlayan Elmalılı, tam olarak peygamber kelimesinin karşılığı olarak değerlendirmekte, çoğulunu "enbiya" ve "nebiyyîn" olarak açıklamaktadır. Elmalılı Nâfi' kırâatinden alıntı yapmakta ve Nâfi' kırâatinden "Nebî" kelimesinin aslı üzere hemze ile "nebîin" şeklinde okunduğunu belirtmektedir. Bunun ardından resûl ve nebî kavramlarının mukayesesine geçen Elmalılı'nın, nebî kavramını resûlden daha genel bir anlam taşıdığı yönünde kanaate sahip olduğu anlaşılmaktadır. Biz bu çıkarımı, düşüncesini en açık biçimde "Her resûl nebîdir, fakat her nebî resûl değildir" şeklinde formülize etmesinden elde etmekteyiz. Elmalılı, buna rağmen Kur'ân-ı Kerîm'de bu iki kavramın bazen birbirinin yerine kullanıldığını da not düşmektedir.³⁹

³⁷ Râzi, *a.g.e.*, c. II, s. 231.

³⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, c. I, s. 257.

³⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, c. I, s. 307.

Görüldüğü gibi Elmalılı, nebî kelimesini resûl kelimesini de kapsayan daha genel, resûl kelimesini ise özel bir kavram olarak düşünmektedir.

Başka bir yerde Elmalılı, resûlü, kendisine vahiy gönderilen, Allah'ın insanları Hakk'a davet için yeni bir şeriatla gönderdiği hür erkek şeklinde tanımlar. Nebîyi ise, gerek kendisine gerekse de geçmiş peygamberlere gelmiş şeriatları iletmek için irsal olunan peygamberler olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamaya göre Yahudilere gönderilen peygamberlerin tümü Hz. Musa'nın (a.s.) şeriatını uyguladığından Hz. Musa (a.s.) resûl, diğer peygamberler ise nebîdir.⁴⁰ Yine Hz. İsa hakkında kullandığı, "geçmiş peygamberlerin izinde olmakla beraber, bağımsız bir şeriat ile gönderilmiş bir resuldür ve Yahudilik bununla son bulmuş yani neshedilmiş (hükmü kaldırılmış)tir"⁴¹ ifadeleri de bu düşüncelerini destekler mahiyettedir.

Elmalılı'nın "Peygamber" kavramını ise en geniş kapsamıyla şöyle ifade etmektedir:

"Allah'ın kanunu her şeyden önce insanın ruhuna bütün varlığıyla uyan, görünür ve besbelli bir zaruri ilim ile ortaya çıkmalıdır ki, bu görünme bizzat Allah'ın nizamı ve hitabı olduğu kendi kendine anlaşılın ve apaçık olsun da sonra akıllar tecrübe ve delile dayanarak netice çıkarma yolu ile kalpler zevk ve ferahlık ile bundan feyz (ilim-irfan) alsınlar. İşte bu zaruri ilime şeriat dilinde "vahiy" ve bu nimeti elde etmeye 'nübüvvet = peygamberlik' denilir."⁴²

Âl-i İmran suresi 53. ayete⁴³ bakıldığı zaman Elmalılı'nın yaptığı tefsirde "Peygamber" kavramını ele alış tarzı hakkında önemli ipuçları bulunmaktadır. Elmalılı'nın bu ayette yaptığı tefsire göre peygamber kelimesi, hem resûl hem de nebî kavramlarını içine alan şemsiye bir kavram

⁴⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, c. V, s. 496.

⁴¹ Elmalılı, *a.g.e.*, c. III, s. 190.

⁴² Elmalılı, *a.g.e.*, c. I, s. 97.

⁴³ "Ey Rabbimiz, senin indirdiğine iman ettik, o peygambere de uyduk. Artık bizi şahitlerle beraber yaz."

olarak görülmektedir.⁴⁴ Nitekim tefsiri incelendiğinde uygulamada da bu düşüncesi fiili olarak görülmektedir. Bazen resûl bazen nebî bazen de peygamber kelimelerini kendince kullanmıştır. Ama bunun yapmadaki amacını ve nedenini çalışmalarımız esnasında tespit edemedik. Örneğin aşağıda sıraladığımız ayetlerde ayet meallerinde “Nebî” kavramını “Peygamber” olarak tercüme etmiştir:

- *Muhakkak biz, Nuh’a ve ondan sonra gelen peygamberlere (nebîlere) vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a, torunlarına, İsa’ya, Eyyûb’a, Yunus’a, Harun’a ve Süleyman’a da vahyettik. Davud’a da Zebur’u verdik.*⁴⁵
- *Musa kaumine şöyle demişti: “Ey kavmim! Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. O, içinizden peygamberler (nebîler) çıkardı. Sizi hükümdarlar yaptı. Ve âlemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi”*⁴⁶
- *İnsanlar tek bir ümmetti. Ayrılmaları üzerine Allah, rahmetinin müjdecileri ve azabının habercileri olmak üzere peygamberler (nebîler) gönderdi ve beraberlerinde hak ile ilgili kitap indirdi ki, insanların, aralarında ihtilaf ettikleri şeyler hakkında hakem olsun.*⁴⁷
- *Peygamberleri (nebîleri) onlara: “Allah, size hükümdar olmak üzere Talût’u gönderdi” demişti.*⁴⁸

Aşağıda sıraladığımız ayetlerde ise “Resûl” kelimesini “Peygamber” kelimesi ile tercüme ettiği görülmektedir:

- *Kim kendisine doğru yol besbelli olduktan sonra Peygamber’e (resûle) karşı çıkar, müminlerin yolundan başkasına uyup giderse onu döndüğü yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir gidiş yeridir.*⁴⁹

⁴⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 330.

⁴⁵ 4/Nisâ, 163.

⁴⁶ 5/Mâide, 20.

⁴⁷ 2/Bakara, 213.

⁴⁸ 2/Bakara, 247.

⁴⁹ 4/Nisâ, 115.

- *Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine(resûllerine), Peygamberine (resûllerine) indirdiği Kitab'a, ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini(resûllerini) ve ahiret gününü inkâr ederse sapıklığın en koyusuna düşmüş olur.*⁵⁰
- *Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. İçlerinden on iki müfettiş göndermiştik... Allah şöyle demişti: " Ben, muhakkak sizinle beraberim. Namazı dosdoğru kıldığınız, zekatı verdiğiniz, peygamberlerime (resûllerime) iman ettiğiniz ve onlara yardımda bulunduğunuz, (mallarınızı) Allah yolunda güzelce sarfettiğiniz takdirde, günahlarınızı mutlaka örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlere korum. Fakat sizden her kim de, bundan sonra küfrederse, dosdoğru yoldan sapmış olur.*⁵¹
- *Andolsun, senden önceki milletler arasında da peygamberler(resûller) gönderdik. Onlara hiçbir peygamber(resûl) gelmiyordu ki onunla alay etmiş olmasınlar.*⁵²

Bunu yanında Elmalılı'nın tefsirinde, özellikle Hz. Muhammed ile alakalı konularda pek çok yerde "Allah'ın resûlü" ve "Allah'ın nebîsi" ifadelerinin ikisini de beraber kullandığı dikkat çekmektedir.⁵³ Bu uygulama diğer bazı peygamberler için de geçerlidir.⁵⁴

Elmalılı "Bir zamanlar Rabb'in meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti. (Melekler): A!... Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökcek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz, dediler. (Rabb'in): Ben sizin bilmediklerinizi bilirim, dedi"⁵⁵ ayetinin tefsirini yaparken meleklerin de elçi olduğu kanatine sahip olduğu görülmektedir. Elmalılı'nın "melek, mekân ismi olmak üzere risalet yeri veya mef'ûl mânâsıyla Resûl (elçi), mürsel, risalet âmili, ilâhî vasıtalar demektir"⁵⁶

⁵⁰ 4/Nisâ, 136.

⁵¹ 5/Mâide, 12.

⁵² 15/Hicr, 10-11.

⁵³ Elmalılı, *a.g.e.*, c. III, s. 66.

⁵⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, c. III, s. 127.

⁵⁵ 2/Bakara, 30.

⁵⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, c. I, s. 257.

şeklindeki tanımlaması ile bu iki kavram (Resûl-Nebî) arasındaki ince nüansa vurguda bulunmuş olması bu bakımından önemlidir.

SONUÇ

Öncelikle ifade edelim ki her iki kıymetli müfessirimiz de nübüvvetle alakalı incelenen kavram tanımlamaları bakımından birbirine çok yakın görüşlere sahiptirler. Bunun en önemli sebebi, iki müfessirin de konu hakkında geleneksel Ehl-i Sünnet görüşünün dışına çıkmamış olmalarıdır denebilir.

Tefsirleri incelendiğinde gerek Râzi gerekse Elmalılı'nın, "Resûl" ve "Nebî" kavramlarını farklı anlamlara sahip kelimeler olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bu farklılaşmada iki müfessirde de dikkati çeken en önemli ayrıntı, nebînin kısmen daha geniş kapsamlı bir kavram olarak görülmekle birlikte resûlün, nebînin özelliklerine sahip olmanın yanında daha özel bir kapsamda olduğudur. Müfessirlerimiz bunu tefsirlerinde en açık şekilde "her resûl nebîdir ama her nebî resûl değildir" şeklinde özetlemişlerdir.

Bunun dışında resûlü yeni şariat ve kitap gelmiş peygamber olarak tanımlamaları, nebîyi ise yeni şariat ve kitap almamış, kendinden önceki şeriatı tebliğ eden peygamber şeklinde tanımlamaları iki müfessirin benzer yönleridir. Meleklerin de, Kur'an'da kullanımını nedeniyle, 'Resûl' olarak nitelenebileceği üzerinde de uzlaşma içindedirler.

İki müfessir arasında konu ile alakalı farklı görülebilecek nokta ise, Râzi'nin nebîyi peygamberlik görevinin Hakka yönelik kısmı, resûlü ise halka yönelik kısmı olarak gördüğünü ima eden düşünceleridir. Bu görüşü ile Râzi gerçekten önemli bir konuyu hatırlatmıştır. Çünkü her iki kelime ayrı mana dünyalarına sahiptir. Türkçeye bu kelimelerin tercümesi yapılırken "peygamber" diye çevirmenin, anlamın derinliğine olumsuz etki edeceği muhakkaktır. Bu sebeple çok dikkatli olunmalı, Kur'an üzerinde düşünenlerin de dikkatlerini ve tefekkürlerini bu yönde yoğunlaştırmaları gerektiğini düşünüyorum.

Elmalılı'nın tefsirinde "peygamber" kelimesini "Resûl" ve "Nebî" kavramlarını içine alan şemsiye bir kavram olarak düşünmesi, kanaatimizce bazı sorunları barındırmaktadır. Bu durumun en başta, Kur'an'da pek çok mananın net olarak anlaşılabilmesi durumunu doğuracağından, özellikle tercümede Kur'anî kavramların kullanımının öncelikli olması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Peygamber kelimesinin Fars kültür dünyası içinde çok anlam ifade edebilmekle birlikte, bu kavramın Kur'an terminolojisinde girişte problem yaratacağı muhakkaktır. Bu nedenle Kur'an üzerinde araştırma yapanların, ayetlerin aslına sadık kalmak adına, en azından başlangıç seviyesinde yapmaları gereken şey, tercümede resûl ve nebî kelimelerini aynıyla çevirmektir. Ardından yapılması gereken, "nebî" ve "resûl" kavramlarının derinlemesine tahlillerle araştırması ve birbirleri arasındaki ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde ortaya konmasıdır.

Şunu tekrar ifade etmek gerekir ki yapılan çalışmalarda genel itibari ile nübüvvet kavramının risalet kavramını da içine alacak şekilde kullanıldığı ve genel anlam ifade ettiği kabulü çoğu araştırmacı tarafından paylaşılmaktadır. Bunun yanında bazen de risalet kavramının gelişigüzel konuyu tanımlamak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Böyle olması araştırmayı yapan kişinin pek çok ayrıntıyı gözden kaçırmasına neden olurken, genelin aynı hatayı yapıyor olması ise daha vahim bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu ve benzeri kelimelerin günlük konuşma dilinde kullanımı yaygın olsa bile, Kur'an hakkında söz söyleme konumunda bulunanların, kavramların seçimi konusunda hassas olmaları gerektiği kanaatini taşıyoruz. Makalemiz var olan durumu fark ettirmek amaçlıdır. Ama konunun daha geniş boyutlu araştırmalara muhtaç olduğu muhakkaktır.

Kaynaklar

- Akseki, Ahmet Hamdi (ö. 1951), *İslam Dini*, Ankara, 1960.
- Butî, Sait Ramazan (ö. 2013), *Kübra'l-Yakiniyyati'l-Kevniyye*, Dâru'l-Fikr, Suriye, 1997.
- Cürcâni, Seyyid Şerif (ö. 816/1413), *Kitabu't Tarifat*, Tahkiksiz, Beyrut, 1990.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yayınları, Ankara, 1982.
- Gölcük, Şerafettin-Toprak, Süleyman, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya, 2001.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (ö.771/1311) , *Lisanu'l-Arab*, Dâru'n-Neşr, Beyrut, Tsz.
- el-İsfahani, Ebu'l Kasım el-Hüseyn Muhammed er-Râğıp (ö. 430/1038), *el-Müfredat fi Elfazil-Kur'an*, (tah. Safvan Adnan Dâvudi), Dâru's-Şamiyye, Beyrut, 1997.
- Komisyon, *el-Mu'cemü'l-Vasit*, Dâru'l-Maarif, Mısır, 1972.
- Köksal, Mehmet Asım, *Peygamberler Tarihi*, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 2005.
- Râzi, Fahreddin (606/1209), *et-Tefsîru'l-Kebîr veya Mefâtilu'l-Ğayb*, (XXIII c.), (terc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.
- Temiz, M. Ali, *Nübüvvet ve Risalet Kavramlarının Teolojik Açından Anlamsal Çerçevesi*, Basılmamış Y.L. Tezi, C.Ü.S.B. Enstitüsü, Sivas, 2007.
- Uludağ, Süleyman, *İslam'da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler*, Mârifet Yayınları, İstanbul, 1992.
- Yavuz, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan Yayınları, İstanbul, Tsz.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö.1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, Akçağ Yayınları, Ankara, tsz.